

דף שבועי

בס"ד

פרשת וישלח, תשפ"ו, מספר 1646

עיר הראשית

נעם ארנון

זרעך כעפר הארץ אשר אם יוכל איש למנות את עפר הארץ גם זרעך ימנה. קום התהלך בארץ לארצה ולרחבה כי לך אתננה. ויאהל אברם ויבא וישב באלוני ממרא אשר בחברון ויבן שם מזבח לה' (יג:ד – יח).

בשנות מגוריו של אברהם בחברון הוא עמד במרכזם של אירועים מכוננים שעיצבו את תולדותיו, זהותו, ערכיו, תרבותו ואמונתו של "הגוי הגדול" שאותו יסד.

ב: חברון – מקום הקמת "הצבא העברי הראשון"⁴
בזמן מגורי אברהם בחברון, לאחר שנודע לו שאחינו לוט נשבה בסדום ע"י מלכי הצפון, הוא הקים צבא, יצא בעקבותיהם למסע ארוך, ביצע פשיטה ללילית, וחילץ את החטופים:

ויבא הפליט ויגד לאברם העברי והוא שכן באלוני ממרא האמרי אחי אשכל ואחי ענר והם בעלי ברית אברם. וישמע אברם כי נשבה אחיו וירק את חניליו ילידי ביתו שמונה עשר ושלוש מאות וירדף עד דן. ויחלק עליהם לילה הוא ועבדיו ויפס וירדפם עד חובה אשר משמאל לדמשק. וישב את כל הרכש וגם את לוט אחיו ורכשו השיב וגם את הנשים ואת העם (יד:יג-טז).

ג: חברון – מקום כריתת בריתות היסוד: ברית הזרע, ברית הארץ וברית המילה.

לאחר שובו של אברהם בניצחון, והחזרת השבויים והרכוש, הוא נפגש עם מלך סדום ומלך שלם לפגישות משמעותיות (שלא יפורטו כאן מקוצר היריעה).

לאחר מכן כרת עימו ה' שלוש בריתות: ברית הזרע (טו:א-ו), ברית הארץ (ברית בין הבתרים (טו:ז-כא), וברית המילה (יז:ט-יד).⁵

בריתות אלו הן יסודות הקיום של עם ישראל, יסודות הזהות העברית, ויסוד הקשר עם ארץ היעוד וההבטחה (שלימים תקרא ארץ ישראל).⁶

בפרשתנו אנו מלווים את יעקב חזרה לבית אביו. התורה מדגישה את חזרת יעקב אל יצחק אביו, לחברון:

"ויבא יעקב אל יצחק אביו ממרא קרית הארבע הוא חברון" (בר' לה:כז).

מיקום זה ראוי לציון, שכן מקומות המגורים של יצחק היו באזור הדרום, כפי שמפורט בכתוב: "וישב יצחק עם באר לחי ראי" (כה:יא), "וישב יצחק בגרר" (לו:ו), "ויעל משם באר שבע" (כו:כג), ומשם גם יצא יעקב: "ויעל יעקב מבאר שבע" (כח:י).

שיבת יצחק לחברון התרחשה בתקופת שהותו של יעקב בחור; כאשר חזר יעקב, יעדו היה חברון, ובה נמשך סיפור משפחת האבות עד ירידתה למצרים. אך אגב תיאור שיבת יעקב לחברון, התורה מוסיפה פרט משמעותי:

"ויבא יעקב אל יצחק אביו ממרא קרית הארבע הוא חברון אשר גר שם אברהם ויצחק" (לה:כז).

אם כן, גם אחרי שהות לא קצרה של אברהם ויצחק באזורי הנגב הצפוני והמרכזי, התורה מדגישה שחברון היא המקום "אשר גר שם אברהם ויצחק"; היא עיר האבות, מקום יצירת השורשים של עם ישראל ונטיעת יסודות האומה.

נבחן את האירועים המרכזיים המוזכרים בתורה שקרו בתקופת האבות בחברון (הקוראים מוזמנים לעיין במקורות שההפניה אליהם תובא להלן).

א: חברון – "הגעת ליעד"; מקום התיישבות הקבע הראשונה של אברהם בארץ היעודה.

חברון היא היעד של המסע הגדול שהחל באור כשדים, ונמשך לאורך אלפי קילומטרים, רצופים קשיים ואתגרים.¹

רק בסיום המסע, אחרי הפרידה מלוט, נזכר הפועל "וישב" – בחברון.²

וה' אמר אל אברם אחרי הפרד לוט מעמו שא נא עלייך וראה מן המקום אשר אתה שם צפנה ונגבה וקדמה וימה. כי את כל הארץ אשר אתה ראה לך אתננה ולזרעך עד עולם. ושמתי את

* נעם ארנון הוא יו"ר "מדרשת חברון" ודובר היישוב היהודי בחברון. עבודת הדוקטור שלו "מערת המכפלה: האתר ותולדותיו מראשיתו עד שלהי העת העתיקה" נכתבה במחלקה ללימודי ארץ ישראל באוניברסיטת בר אילן ומצויה במרשתת. המאמר מוקדש לזכות חיילי צה"ל הגיבורים והקדושים, ולבנים השבים לגבולם ברחבי ארץ ישראל ובקרב לכל נחלת יהודה בנגב המערבי. זכינו שבין השבים נמצא גם בן עירנו, איתן מור, וכולנו מלאי אהבה והערכה לו ולמשפחתו הגיבורה.

1 יצונו שבכל מסעיו של אברהם בארץ כנען, עד הגעתו לחברון, אין מתוארת ישיבת קבע. הפעלים המתארים את מסעו הם: "ויעבר אברם בארץ" (יב:ו); "ויעתק משם ההרה... ויט אהלו" (יב:ח); "ויסע אברם הלך ונסוע הנגבה" (יב:ט); "וירד אברם מצרימה" (יב:י); "וילך למסעיו מנגב ועד בית אל" (יג:ג).

2 הכתוב "אברם ישב בארץ כנען" (יג:יב) אינו מתאר התיישבות במקום מסוים כלשהוא, אלא את הימצאו של אברהם באזור במת החר, לעומת לוט שירד לערי כיכר הירדן.

3 על זיהוי האתר "אלוני ממרא" בחברון ראו בהרצאתו של המחבר באתר "מדרשת חברון" – "חברון של התנ"ך – מסע אל עיר הראשית של ימי קדם" בכנס מחקרי חברון ה-15 (תשפ"ה).

4 מקור ביטוי זה בדברי דוד בן גוריון, בהקדמתו ל"ספר חברון" (עורך: עודד אבישר, 1978, עמ' 14).

5 פרשנים וחוקרים רבים דנו בשאלה אם ברית הארץ וברית הזרע התרחשו באירוע אחד (ראו: יונתן גרוסמן, אברהם – סיפורו של מסע, תשע"ה, עמ' 95 – 112). אנו נקטנו כאן בדעה שאלו שתי בריתות, שהתרחשו בצירוף זמנים אחד.

6 מקום כריתת הבריתות אינו נזכר במפורש, אך זו המסקנה העולה מצירוף הפסוקים והנתונים: הבריתות התרחשו לאחר שיבת אברהם ממסע המלחמה והשבת האנשים והרכוש למקומם (בר' יד:טז), ולאחר פגישת אברהם עם מלכי האזור – מלך סדום ומלך שלם. בברית הראשונה הוציא ה' את אברהם מאוהלו כדי להמחיש את הריבוי העתידי של זרעו, שנמשל לכוכבים: "ויוצא אותו החוצה ויאמר: הבט נא השמימה וספר הכוכבים, אם תוכל לספר אותם, ויאמר לו לה' יהיה זרעך" (טו:ה). לפי הפשט, וכך מפרשים רוב הפרשנים, אברהם שהה בתוך אוהלו (באלוני ממרא), ומשם הוציאו ה'

ואלה ימי שני חיי אברהם אשר חי מאת שנה ושבעים שנה וחמש שנים. ויגוע וימת אברהם בשביבה טובה זקן ושבע ויאסף אל עמיו. ויקברו אתו יצחק וישמעאל בניו אל מערת המכפלה אל שדה עפרון בן צחר החתי אשר על פני ממרא (כה:ח-ט).

כאן נפתח מעגל שני: "מעשי אבות סימן לבנים".⁷

ט: יעקב חוזר אל יצחק אביו, ויציאת יוסף למסעו מחברון.

כפי שכתבנו בתחילת המאמר, חזר יעקב לבית אביו וסבו בחברון, ובה נמשכו תולדות המשפחה והאומה; מחברון יצא יוסף למסע בעקבות אחיו: "ויאמר לו לך נא ראה את שלום אחיך ואת שלום הצאן והשבני דבר. וישלחהו מעמק חברון ויבא שלמה" (לז:יד).

מסעם של אברהם ויעקב הובילם לחברון, ובה החל הפרק השני בתולדות האומה; המסע הנוסף לגלות מצרים, כור הברזל שבו נוצר עם ישראל.⁸

י: מעמד סיום סיפורי האבות – צוואת יעקב וקבורתו במערת המכפלה.

לאחר שנים רבות וחיים רוויי אירועים, סיים יעקב את חייו בחיק משפחתו, במצרים. כאשר שקל מהן המילים האחרונות שיאמר לבניו, הוא החליט להקדיש אותן למערת המכפלה:

אני נאסף אל עמי קברו אתי אל אבתי אל המערה אשר בשדה עפרון החתי. במערה אשר בשדה המכפלה אשר על פני ממרא בארץ כנען אשר קנה אברהם את השדה מאת עפרון החתי לאחרת קבר. שמה קברו את אברהם ואת שרה אשתו שמה קברו את יצחק ואת רבקה אשתו ושמה קברתי את לאה. מקנה השדה והמערה אשר בו מאת בני חת (מט:כח-לב).

יעקב העביר ציווי זה לכל בניו, למרות שלא היה בכך צורך, שכן יוסף כבר התחייב לכך קודם לכן (מז:כט-ל). במילותיו האחרונות בחר יעקב לחבר את בניו לאבותיו, ובנה את עתיד האומה על השורשים והיסודות העמוקים – בחברון.

גם האירוע המסיים את ספר בראשית, ספר סיפורי האבות, התרחש במערת המכפלה, כאשר בני יעקב הביאו אותו לקבורה עם אבותיו:

ויעשו בניו לו כן כאשר צוה. וישאו אתו בניו ארצה כנען ויקברו אתו במערת שדה המכפלה אשר קנה אברהם את השדה לאחרת קבר מאת עפרון החתי על פני ממרא (נ:יב-ג).

לסיכום:

התורה מעניקה לחברון מעמד מיוחד, כאתר ראשית תולדות האומה, שורשיה ועומק יסודותיה, ומיקומה הייחודי בהיסטוריה הלאומית והדתית של עם ישראל. ממד זה ימשיך לבלוט גם בעתיד, בסיפור הגבורה והמלכות של שבט יהודה וייסוד מלכות דוד, בשאיפות ובכיסופים ובתפילות עם ישראל.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא

לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של

אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע

בדוא"ל.

f הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

⁷ ראו על כך בפירוש הרמב"ן החל מפרק י"ב פסוק ו ולאורך כל סיפורי האבות.

⁸ יצוין שגם בחזרה מצרים, הנקודה הראשונה שאלה הגיעו נציגי השבים הייתה חברון. אך זהו נושא למאמר נפרד.

ד: הופעת השם "אברהם": שינוי שמם של אברם ושרי בחברון.

ולא יקרא עוד את שמך אברם והיה שמך אברהם כי אב המון גוים נתתיך. והפאתי אתך במאד מאד ונתתיך לגוים ומלכים ממך יצאו (יז:ה-ו).

בחברון הופיע לראשונה השם "אברהם", שם בעל משמעות היסטורית אדירה: בתולדות התרבות האנושית הוא משמש סמל של חסד, אמונה ושלוש, מאז ועד "הסכמי אברהם" בימינו. כמה מפליא, שבכל תולדות העולם לא נמצאה אישיות הראויה לסמל את השאיפה האוניברסלית לשלוש, חסד ורחמים, כמו אברהם אבינו, שם שכאמור הופיע לראשונה בחברון.

ה: בחברון בוצעה ברית המילה הראשונה בהיסטוריה של העם היהודי:

ויקח אברהם את ישמעאל בנו ואת כל ילדי ביתו ואת כל מקנת פספו כל זכר באנשי בית אברהם וימל את בשר ערלתם בעצם היום הזה... (יז:כג-כז).

ברית המילה היא האות היסודי ביותר בזוהר היהודית. הצו על ברית המילה וביצועה הראשון התרחשו בחברון.

ו: לאחר ברית המילה התגלה ה' לאברהם באלוני ממרא. במקום זה התבלטה מידת הכנסת האורחים המופלאה של אברהם ושרה, הגיעה בשורת ה'לידה' של יצחק, ואברהם ניסה להציל את סדום:

וירא אליו ה' באלני ממרא... ויקח חמאה וחלב ובן הבקר אשר עשה ויתן לפניהם והוא עמד עליהם תחת העץ ויאכלו (יח:א,ח).

ז: בחברון נקנתה הנחלה העברית הראשונה בארץ – מערת המכפלה.

מעמד הקנייה של מערת המכפלה מסיים את מסעו של אברהם בארץ ישראל, ומביא את מייסדי האומה למנוחה ולנחלה נצחית. לכך מוקדש פרק כ"ג כולו (בפרשת חיי שרה), ופסוקים רבים נוספים בספר בראשית.

זהו הצעד המעשי הראשון במימוש ההבטחה והברית על הארץ שתהיה נחלת אברהם וזרעו הנבחר. בצעד זה הציב אברהם דוגמה לכל הדורות אחריו, לעקשנות ולנחישות שבהן יש לפעול כדי לגאול נחלה בארץ ישראל, מאז ולתמיד.

לדעת חז"ל זהו הניסיון האחרון של אברהם:

אמרתי לאברהם: "קום התהלך בארץ לארפה ולרחבה כי לך אתננה" (בר' יג:יז), ביקש מקום לקבור את שרה, ולא מצא, עד שקנה בארבע מאות שקל כסף, ולא הרהר על מדותיי (בבלי סנהדרין קיא ע"א ועוד).

מערת המכפלה היא ראשון המקומות המהווים את יסודות אחיזת העם היהודי בארץ ישראל מול אומות העולם (ב"ר ע"ט).

ח: קבורת אברהם במערה.

מסכת חייו העשירה של אברהם, מייסד האומה ומבשר האמונה, הסתיימה במערת המכפלה בחברון, העיר שאלה הגיע כמאה שנה קודם לכן, ובה בחר כמקום התיישבותו הראשון:

והראה לו את הכוכבים (ראו רש"י, רד"ק ועוד). מיד לאחר ברית המילה התגלה ה' לאברהם באלוני ממרא אשר בחברון (ראו להלן).

זו גם דעת המדרש: "ראו איים וייראו קצות הארץ ויחדדו" (ישעיה מא) – אלו אברהם ושם: זה שרוי בקצה העולם, וזה שרוי בקצה העולם; "קרבו ויאחיבו" – זה קרב אצל זה, וזה קרב אצל זה (ע"פ בראשית רבה מד ז). פירוש "יפה תואר": מתחלה היו רחוקים, שאברהם היה בעבר הנהר באור כשדים, ועכשיו קרובים זה לזה, שאברהם שוכן באלוני ממרא, ושם בירושלים, שהוא מלכי צדק מלך שלם.

בימי הביניים התפתחה מסורת על "הר הבתרים" באחת מפסגות החרמון, אך זהו זה אינו תואם את פשט הכתוב ואת מסלולו של אברהם.

